چەند وشەیەکی سادەی کوردی لەڕووی واتاوە

● یاسین حسن حسین گۆران ●

ئەگەر چی زمانی کوردی هێشتا بە تەواوی نەهاتیتە پارزنین دەستوری زمانیشی هێشتا گەلەك ساواو سادەیە ، زۆر ووشەی کوردیی ڕەسەن بزر بووەو ، هەرچەندە زۆر جاران زانایانی زمانمانو ئەدەب دۆستانو ڕۆشنبیرانی لە راست ووشەیەکی سادەی کوردی رادەوەستن ، یان چەند بیروڕاو مانایەکی جیاوازیان بۆ دیار دەکرێت .

پێویستە بە چاوێکی پیرۆز تەماشای ووشەی کوردی بکرێت لەهەر ناوچەو شوێنێکی کوردستان هەبێت بۆ زیندوو کردنەوەی ووشەی کوردی ڕەسەن ، داکو بێتە بەردی بناغەی پێکهێنانی زمانێکی یەکگرتووی نەتەوەییمان .

چەند ووشەو ناوی سادە لە ڕووی واتاوە

١ – خڕ

١ – خڕ = گشتی ، هەموو : ئەمڕۆ خڕ قوتابیان خاوێنن

٢ – خڕ = بازنەیی : زەوی وەکو هێلکە (خڕ)ە

٣ – خڕ = بە کەندێك دەگۆترێت ئاو قوری کردبێتو زۆر بەردی تێدا هەبێت

٤ – خڕ = توند ، قایم : دەرگاکەی خڕ داخست

٥ – خڕ = کۆم بوونە ، چڤیانە [١]

٦ – خڕ = دەحف‌دانە – تام دانە دبێژن :– خڕکێ بدە بارام یانی تام بدە «الازدحام والدفع» [٢]

٧ – خڕ : گۆتنەکە دەنکیی‌یە . گۆ خڕو دخەورە چو یان : گۆ خڕو هاتە خوار [٣] ٨ – خڕ = گرد [٤]

٩ – خڕ = چەمی ووشكو بێ‌ئاو ، بەرد زۆر . [٥]

٢ – کۆڵ

١ – کۆڵ : ئەو سیکاردە چەند (کۆڵ)ە .

٢ – کۆڵ : دارێکی درێژو ئەستوور بە درێژی خۆی شەق دەکەنو ناوەکەی دەردەهێننو ئاوی تێدەکرێت بۆ خواردنەوەی مەڕومالأت ، کۆلی ئاسنیش هەیە .

٣ – کۆڵ = ئەستوونە

٤ – کۆڵ = پشت : بە کۆڵ هەڵم گرت

٥ – کۆڵ = بار : ئەو کۆڵە بدە بە کۆڵی

٦ – کۆڵ = زۆر : کۆڵێك ئیشم هەیە .

٧ – کۆڵ = ناوی ئەو دارە بۆشەیە کە دۆشاوی لێ‌دروست دەکرێ .

٨ – کۆڵ = بالأف ، کۆڵو کانی ، کۆڵو قەسار

٩ – کۆڵ : ئەو پیاوە لە خەبات کۆڵ نادات

١٠ – کۆڵ = واز لێ‌نەهینان : ئەومنداڵە لە (کۆڵ)م ناگەرێت

١١ – کۆڵ = بزنی بێ شاخ . کورد دەڵێ :–

دحەق بزنی کۆڵ ، لەسەر بزنی بە شاخ نامینێ

٣ – دۆڵ

١ – دۆڵ = دەهۆڵ

٢ – دۆڵ = کورت : سەری ئەوبانە (دۆڵ)ە

٣ – دۆڵ = گیان ، بەدەن . کاتی دایك لە منداڵەکەی توڕە دەبێت دەڵێ :– خۆ دنیەوە ماڵ (دۆل)ت هەر دەکوتم

٤ – دۆڵ = گەورەو بەرین ، بۆ نموونە :–

ئەو کراسەی لەبەرت زێدە دربەو (دۆڵ)ە .

٥ – دۆل : شتێکی قوولە دروست ئەکرێ لە دار یا لە بەرد شتی تیا ئەکوترێ [٦]

٦ – دۆڵ = شیوو دەرە . [٧]

٧ – دۆڵ = دنگ [٨] .

٨ – دۆڵ = زەریەتە – بەرمایێ جاندارە . [٩] دەرباس بویە دغەیدێ دەدبێژن : فلأن کەس دۆڵا – دەولا کەرایە

٤ – تەپ

١ – تەپ = تەپ‌داری ، خوی هەیە (صرع)ع

٢ - تەپ = چەپەلۆك - دایە بەر (تەپ)ان
٣ - تەپ = شلوخاوو تەوەزەل
٤ - تەپ : دەنگێکە لە کەوتن یان لێدانی شتێك دەبیسترێ
٥ - تەپ = لەناکاو : ئازاد تەپو کور مرد
٦ - تەپ = دەستار ، لەو مەتەلە کوردییە بەدیار دەکەوێت «تەپ لەسەر تەپێ ، دەست لە رەپێ»[10]

٥ - شاخ

١ - شاخ = کەور ، کێو ، چیا .
٢ - شاخ = توونلو رەق - ئەو زەوییە دەڵێ (شاخ)ە
٣ - شاخ : دەفرێکی دارینە بارووتی تێدەکرێو ئەکرێتە مل[11]
٤ - شاخ = شتێکی رەقی درێژە بە پشتی سەری گاوو بەرانو بزن هێندێ گیانداری ترەوە[12]
٥ - شاخ : ناڤێ گوندەکی پاکەڤنە پاژارەکی کوردە ل راسەری باژارێ جزیرا بۆتا دکەڤی وناف چیایێ (جودی - گودی) بهشتا دنیایێ دچیرۆکا دە بزۆرو لۆیێنە بیرا مروڤ ، هاڤینگها میرێ بۆتا بو[13]
٦ - شاخ = ناڤێ گوندەکە لناف هەکاریا دکەڤی مەلای جزیری دبێژی :-
شاخە عمری ب خوە بەر ژێ
وژ قیصر مکە بحث[14] ...
٧ - شاخ = ترحوکاتو پەنجێ کو ژدارا ولەمو گەیا ڤەدکەڤن - درێژدبن (سەر شاخ)
شەبەشو پەتیخو هەر تشتێ کو ب سەرێ شاخا ڤەدمێنی (مایطول او یتشعب من جداول الاشجار والحشائش)[15]

٦ - دێ

١ - دێ = گوند
٢ - دێ = دێت ، دهێت
٣ - دێ = رازیبوونی بەنەبەدلێ ، هەروەکو دەڵێن
دێ قەیناکە دێ یان : دێ بابۆ دێ
٤ -دێ = دایك ، بارام بێ دێو بافە[16] ٥ - دێ = گەڵای دار بەروو مازووەکە لە پایزدا ئەپاچرێو لەناو پەلی درەختا هەڵئەگیرێ بۆ زستانی ئاژەل[17] ٦ - دێ = دەنگێکە لە وولاخ ئەکرێ بۆ گێرانەوەی لە کارێك[18]

٧ - دەق

١ - دەق = پیت . دەق ژنو مێر جارنا دەڤا ل لاشێ خوە دکن . لەز جارەکێ هاتم کو کەچك سەرێ پۆزێ - لوێ کورەکی بچووك‌د دەقێن دەما من ژوا پرسی :- چما دلۆ دکن ؟ !
دبەرسڤا من دەگۆتن :- دا خوەدێ پیرازی نەبی یانی : لێ ب دەق لجەم خوەدێ نەمقبولن (الوشم)[19]ع
٢ - (دەق) -کابا مەزنە کو پیێ لکابا دخن پاشی بویە ناڤێ وێ مروڤ کو دناف ایلو باڤلو مرۆڤێ خوە دە خوە بەل دکی
دەقۆ - دەقێ - دەقك ، بونە ناف (الكعب)[20]ع
٣ - دەق= قەدی شتیقەدکراو[21]
٤ - دەق =کەیف : وولاخەکە بە (دەق) یا بێ (دەق)ە[22] .
٥ - دەق = تەواو : بە دە رۆژی تەواو گەیشتمە کرماشان[23] .
٦ - دەق = میێج (ز)[24]
٧ - دەق = ئەندازەو پایە : فیسارکەس لە (دەق)ی خۆیا ماوە واتە هەر وەکو خۆیەتی[25]
٨ - دەق =گیاندارێکە بەهێزو قەڵەو : ئەسپەکەم بە (دەق)ە یان : گاجووتەکانم : بە (دەق)ن[26]
٩ - دەق = وەکو خۆیەتی جێژەگەنمەکە لە (دەق)ی خۆیەتی

سەرچاوەکان

١ زمانی کوردیو دابەشبوونی جوگرافیایی دیالێکتەکانی فۆاد حمە خورشید . وەرگێرانی بۆکوردی عثمان علی قادر ل ٤٢ ٤٣
٢ فەرهەنگا کوردی جگەرخوین . لەژمار ٢ دوو چاپی ١٩٦٢ ل ٦٦
٣ - سەرچاوەی پێشوو .
٤ - سەرچاوەی پێشوو .
٥ فەرهەنگی کشتوکال . بەرگی یەکەم معروف قەرەداغی مەردۆخی ل ١٢٢
٦ - هەمان سەرچاوە
٧ - فەرهەنگی خال . جزمی دووەم . لاپەرە ١٣٩
٨ - هەمان سەرچاوە
٩ - فەرهەنگی کشتوکال . بەرگی یەکەم . چاپی یەکەم معروف قەرەداغی ل ٤٢
١٠ - فەرهەنگا کوردی جگەرخوین . هەژمار ٢ دوو چاپی ١٩٦٢ لاپەرە (٩٨) لە گوندەکانی دۆلەمەری سەر بە ناوچەی مێرگەسۆر بە مەتەل دەگۆترێ
١١ - فەرهەنگی خال . جزمی دووەم . چاپخانەی کامران سلیمانی لاپەرە٣١٥
١٢ - هەمان سەرچاوە .
١٣ فەرهەنگا کوردی جگەرخوین . هەژمار ٢ دوو . چاپی ١٩٦٢ ل ١٦٥
١٤ هەمان سەرچاوە .
١٥ هەمان سەرچاوە .
١٦ هەمان سەرچاوە ل ١٠٥
١٧ فەرهەنگی محمدی خال جزمی دووەم . چاپخانەی کامران سلیمانی ل ١٦٥
١٨ هەمان سەرچاوە .
١٩ فەرهەنگا کوردی جگەرخوین . هەژمار ٢ دوو چاپی ١٩٦٢ ل ٨٦
٢٠ هەمان سەرچاوە
٢١ فەرهەنگی محمدیخال جزئیدووەم چاپخانەیکامران سلیمانی ل ١٥٦
٢٢ هەمان سەرچاوە
٢٣ هەمان سەرچاو .
٢٤ - هەمان سەرچاو
٢٥ هەمان سەرچاوە
٢٦ فەرهەنگی کشتوکال بەرگی یەکەم چاپی یەکەم . معروف قەرەداغی ل ١٤٦

○